

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1833

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1087

Kitap Adı : Kelâm ile Felsefe Arasında Nasîrüddin Tûsî'de Nedensellik

Book Title : Causality in Nasir al-Din al-Tusi between Kalâm and Philosophy

ISBN : 978-625-8724-42-4

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258724424

Yazar | Author: Berna Kavuk | orcid.org/0000-0003-0966-4543

Kurum | Institution: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

ROR ID: ror.org/03n7yzv56

Editör | Editor: Ülfer Karabulut | orcid.org/0000-0002-7283-5627

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 291 (xiv + 277)

Yayın Tarihi | Publication Date: Ocak | January 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj | Layout: FCR

Kapak | Cover Design: Selda Kavas Afacan

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRAB - Din felsefesi | Philosophy of religion

BISAC: PHI005000 - Din Felsefesi | Philosophy / Religious

THEMA: QRP - Din felsefesi | Philosophy of religion

LC Classification: BL51 - Din ve felsefe ilişkisi | Philosophy of Religion

DEWEY: 210 - Din felsefesi | Natural theology

WoS Category: Din | Religion

WoS Citation Topics Meso: 6.2 - Felsefe | Philosophy

WoS Citation Topics Micro: 6.2.15 - İslam Felsefesi | Islamic Philosophy

Scopus Subject Areas: 1210 - Din ve Felsefe | Religious Studies and Philosophy

Atf Bilgisi | Cite as: Kavuk, Berna. *Kelâm ile Felsefe Arasında Nasîrüddin Tûsî'de Nedensellik*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

**Kelâm ile Felsefe Arasında
Nasîrüddin Tûsî'de
Nedensellik**

Berna KAVUK

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Berna KAVUK

1992’de Antalya’da doğdu. İlköğretim ve ortaöğretim programlarını burada tamamladıktan sonra başladığı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi lisans eğitiminden 2015 yılında mezun oldu. Milli Eğitim Bakanlığı’nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptı. 2017’de Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Kelâm Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimini “Kâdî Abdülcebbar’da İvaz Teorisi” adlı tezi ile tamamladı. 2025’te “Nasîrüddin Tûsî’de Nedensellik” isimli çalışmasıyla doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi’nde tamamladı. Varlık, ulûhiyet, nedensellik ve müteahhirûn dönemi kelâmı ilgi alanlarını oluşturmaktadır.

Berna Kavuk was born in Antalya in 1992. After completing her primary and secondary education programs here, she graduated from Marmara University Faculty of Theology in 2015. She worked as a Religious Culture and Ethics teacher at the Ministry of National Education. In 2017, she started working as a research assistant at Aydın Adnan Menderes University Faculty of Theology. In the same year, she completed her master’s degree at Marmara University, Department of Kalam in 2017 with her thesis titled “The Theory of Ivaz in Qâdî ‘Abd al-Jabbār”. In 2025, she completed her PhD at Istanbul University with a dissertation entitled “Causality in Nasîr al-Dîn Tûsî”. Her research interests include ontology, divinity, causality, and post-classical (mutaakhkhirûn) kalam.

Kitap Hakkında

Kelâm ile Felsefe Arasında Nasîrüddin Tûsî'de Nedensellik

Bu çalışmada, kelâmî ve felsefî düşüncenin büyük ölçüde mezceldiği on üçüncü yüzyılın önemli temsilcilerinden biri olan Nasîrüddin Tûsî'nin metafizik açıdan nedensellik anlayışı incelenmektedir. Onun Tanrı'nın âlemi var etmesine yönelik görüşlerinin kelâmî ve felsefî izler taşıdığı, her iki yaklaşımı eleştirel bir süzgeçten geçirerek nasıl bir sonuca ulaştığı ortaya konulmakta ve ulaştığı sonucun özgünlüğü değerlendirilmektedir. Bu minvalde Tûsî'nin *Tecrîdü'l-akâid*, *Şerhu'l-Işârât ve't-tenbîhât* ve *Telhîsu'l-Muhassal* başta olmak üzere tüm eserleri incelenmiş, eserlerinin telif sebebi ve muhatabı dikkate alınarak görüşleri yorumlanmıştır. Nedensellik düşüncesi; varlık ve uluhiyet konuları ekseninde tartışılmıştır. Araştırma kapsamında; nedensellik meselesinin özünü oluşturan varlıkların taksimi, zorunlu ve mümkün varlık arasında tesis edilen ilişkinin niteliği, mahiyetlerin müessir karşısındaki durumu ve sudûr nazariyesi konu edinilmiştir. Birden çokluğun sâdır olmasının imkânı ve teselsül konusundaki değerlendirmeleri incelenmiştir. İlâhî zât ve sıfatların nedensellik ilişkisindeki konumu ve işlevi, çeşitli tanrı tasavvurları gibi konularda nedensellik anlayışının uluhiyet bahislerindeki izdüşümleri ele alınmıştır. Tûsî, Tanrı-âlem ilişkisine dair kendisinden önce ortaya konulan yaklaşımlara yönelik eleştirileri dikkate alarak kadîm âlemi fa-il-i muhtâra isnad etme girişiminde bulunmuştur. O, ilâhî iradeyi tam illetin bir unsuru sayarak âlemin kıdemini bu irade ile temellendirmiştir. "Birden ancak bir çıkar" ilkesine bağlı kalmış, çokluğu itibar ve cihetler üzerinden açıklamıştır. Ayüstü âlemde bulunan varlıkların sayısına ilişkin bilgilerin kesinlik içermediği ve bunların temsili olduğuna dair açıklamalarıyla sudûr nazariyesine katkı sağlamıştır. Öte yandan ilâhî ilmin, sudûrun zorunluluğunun kaynağı olduğuna dair görüşü kabul etmeyerek nedensellik anlayışının merkezine iradeyi yerleştirmiştir. Bu yönleriyle Tûsî'nin nedensellik düşüncesi, Tanrı-âlem ilişkisini zorunluluk ve irade bağlamında yorumlayarak felsefî miras ve kelâmî hassasiyeti bir araya getiren özgün bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm; Nasîrüddin Tûsî; Nedensellik; İlet; Maltûl

About the Book

Causality in Nasir al-Din al-Tusi between Kalām and Philosophy

This study examines the concept of causality from a metaphysical perspective in the thought of Nasir al-Din al-Tusi, one of the prominent representatives of the thirteenth century, a period in which kalam and philosophical thought were largely synthesized. It explores how Tusi's views on God's act of creating the world reflect both kalam and philosophical traces, how he evaluates both approaches through a critical lens, and the originality of the conclusions he reaches. In this context, all of Tusi's Works -particularly *Tajrid al-'aqaid*, *Sharh al-Isharat wa'l-tanbihat* and *Talkhis al-Muhassal*- have been examined. His views are interpreted in light of the intended purpose underlying the composition of his works. The concept of causality is discussed within the framework of ontology and theology. Within the scope of this research, several fundamental aspects of the problem of causality are addressed: the classification of beings that constitute the essence of the issue, the nature of the relationship established between necessary and possible existence, the position of quiddities in relation to the efficient cause, and the doctrine of emanation (*sudur*). Tusi's analyses of the possibility of the many emanating from the One, as well as his evaluations concerning the problem of infinite regress (*tasalsul*), are also discussed. Furthermore, the role and function of the divine essence and attributes within the causal order, along with reflections of causality on various conceptions of God, are examined in relation to theological issues. Taking into account the criticisms directed at earlier approaches to the God-world relationship, Tusi attempts to ascribe the eternal world to a volitional agent (*al-fa'il al-mukhtar*). By considering divine will as a component of the complete cause (*al-'illa al-tamma*), he grounds the eternity of the world in this will. He remains committed to the principle that "only one proceeds from the One," explaining multiplicity in terms of aspects and relational considerations. His statements that the number of supralunar beings lacks certainty and should be understood symbolically represent a contribution to the doctrine of emanation. Moreover, he rejects the view that divine knowledge is the source of the necessity of emanation, plac-

ing divine will at the center of his understanding of causality. In these respects, Tūsi's conception of causality may be considered an original example that interprets the God-world relationship through the lens of both necessity and will, combining philosophical heritage with kalamic sensibility.

Keywords: Kalam; Nasir al-Din al-Tūsi; Causality; Cause; Effect

ÖN SÖZ

İnsan, varlığı anlamlandırma çabasında en erken aşamalardan itibaren “neden” sorusuyla karşı karşıya kalır. Bu soru, yalnızca çevrede olup bitenleri açıklamaya yönelik bir merakın ürünü değil; aynı zamanda insanın kendi varlığı, dünya ve aşkın olanla kurduğu ilişkinin ifadesidir. Tarih boyunca farklı kültür ve düşünce gelenekleri, bu soruya verdikleri cevaplar üzerinden varlık tasavvurlarını inşa etmişlerdir. Nedensellik meselesi, bu bağlamda, insan düşüncesinin en temel ve süreklilik arz eden problem alanlarından birini oluşturmuştur. İslâm düşünce geleneğinde de nedensellik, tanrı-âlem ilişkisini anlamamanın anahtar kavramlarından biri olarak ele alınmıştır.

Elinizdeki kitap, bu kadim sorunun İslâm düşüncesindeki seyirini belirleyen önemli simalardan biri olan Nasîrüddin Tûsî'nin düşüncesi etrafında şekillenmektedir. Bu çerçevede amaç, nedensellik meselesinin Tûsî'nin düşünce dünyasında nasıl bir ufuk kazandığını göstermektir. Okuyucunun kitap boyunca karşılaşacağı tartışmaları yalnızca tarihsel bir ilgiyle değil düşünsel bir imkân olarak da değerlendirmesi umulmaktadır.

Bu kitabın ortaya çıkış sürecindeki rehberlikleri ve katkılarından dolayı kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ömer Aydın ve Prof. Dr. Rıdvan Özdiñ'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam boyunca desteklerini ve değerli görüşlerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ramazan Yıldırım, Prof. Dr. Veysel Kaya ve Prof. Dr. Hülya Alper'e teşekkürü bir borç bilirim.

Lisansüstü eğitim sürecinde birlikte yol aldığım dostlarım ve meslektaşlarım Dr. Fatıma Sümeyye Kılaç'a ve Dr. Ülfer Karabulut'a hem yoldaşlıkları hem de tezime sağladıkları destekten dolayı şükran borçluyum. Doktora sürecim boyunca yaptığımız ilmi tartışmalar ve motive edici konuşmaları sebebiyle Dr. Zeynep Büşra Özdemir ve Arş. Gör. Büşra Varır'a teşekkür ederim.

Modern dünyada doktora eğitimi ve anneliği birlikte yürütmenin zorluklarını paylaşabildiğim dostlarım Arş. Gör. Zahide Nur Kaya ve Arş. Gör. Sultan Ü. Gündüzalp'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca desteklerini üzerimden eksik etmeyen aneme ve babama; fiziken uzakta olsalar da kalben her an yanımda hissettiğim ablama ve kardeşime teşekkür ederim. Doktora sürecinin getirdiği tüm zorluklara ve sancılı anlara bizzat şahitlik eden, sabrı ve desteğiyle her daim yanımda durarak bana güç veren sevgili eşim Ahmet'e minnet borçluyum. Ayrıca, kitabın konusu olan "neden" sorusunun bir zihinde nasıl filizlendiğini şaşırtıcı sorularıyla bana her gün yeniden gösteren ve hayatıma neşe katan biricik kızım Aişe Hüma'ya varlığından dolayı sonsuz teşekkürler.

Nihai şükür Allah'adır.

Berna KAVUK
Aydın 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NEDENSELLİĞİN DİLİ ve İNŞASI	7
1.1. Nedensellik Dilinin Teşekkülü: Kelâmî ve Felsefî Arka Plan	8
1.1.1. İlet: Felsefî Zorunluluk	9
1.1.2. Sebep: Kelâmî Nedensellik Anlayışı	16
1.1.3. Şart ve Nedensel Ön Koşullar	21
1.1.4. Âdet Teorisi Bağlamında Nedensellik Tasavvuru	24
1.2. İlet ve Malûl: Varoluş Düzeninin Unsurları	28
1.3. Tam ve Nakıs İletler: Yeterlilik Sorunu	35
1.3.1. Nakıs İlet Çeşitleri	46
1.3.1.1. Fail İlet	51
1.3.1.2. Gaye İlet	54
1.3.1.3. Maddî İlet	57
1.3.1.4. Sûrî İlet	59
1.4. Nedenselliğin Metafizik Konumu: Umûr-i Âmmeye Dahil Edilmesi	62
1.4.1. İlliyetin Varlık ve Mahiyetle İrtibatı	67

İKİNCİ BÖLÜM

NEDENSELLİK AÇISINDAN VARLIK	71
2.1. Varlığın Tasnifi ve Nedensel Anlamı	71
2.2. Mümkün Varlığın İlete Muhtaçlığı	90
2.3. Nedensellik Bağlamında Mahiyetin Mec'ûliyeti Meselesi	109
2.4. Bir ile Çok Olanın İrtibatı: Tûsî'nin Sudûr Nazariyesine Yaklaşımı	130
2.4.1. Râzî'ye Karşı Sudûr Savunusu	132
2.4.2. Kesretin İtibar ve Cihetlerin Çokluğu Üzerinden Açıklanması	139

2.4.3. Malûl Cihetinden Bir Soruşturma	144
2.4.4. Sudûrun Keyfiyetine Dair Bilginin İmkânı	153
2.4.5. Tûsî'nin Sudûr Anlayışı Hakkındaki İddialar	156
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
NEDENSELLİK AÇISINDAN ULUHİYET	163
3.1. Tam İlet Olarak Zorunlu Varlık	164
3.2. Gaye İlet Tartışması ve Tûsî'nin Eleştirisi	173
3.3. Mûcib ve Muhtâr Tanrı Tasavvurları Arasında Telif Arayışı	178
3.4. İmkân ve Zorunluluğun Kaynağı: İlâhî Sıfatlar	199
3.4.1. Kudret	200
3.4.2. İrade	211
3.4.3. İlim	220
3.5. Nedensel Zincirin Sınırları: Teselsül ve Devr	228
SONUÇ	251
KAYNAKÇA	259
DİZİN	273

KISALTMALAR LİSTESİ

a	: Yazma eserde varağın ön sayfası
a.mlf.	: Aynı müellif
b	: Yazma eserde varağın arka sayfası
b.	: bin, ibn (oğlu)
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
dpn.	: Dipnot
ed.	: Editör
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
krş.	: Karşılaştırınız
KURAMER	: Kur'an Araştırmaları Merkezi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
tıpkıbs.	: Tıpkıbasım
vd.	: ve diğerleri

